

Metsän arkkitehtuuri

Juhani Pallasmaa

SUMMARY: THE ARCHITECTURE OF THE FOREST

Pallasmaa, J. 1987. Metsän arkkitehtuuri. Summary: The architecture of the forest. *Silva Fennica* 21(4): 445–452.

Artikkelissa luonnehditaan kaupunki- ja metsäarkkitehtuurin ominaispiirteitä. Suomalaiselle rakentamiselle on luonteenomaista, että metsän annetaan kasvaa rakennuksiin kiinni. Toisen maailmansodan jälkeen Suomessa luotiin uusi kaupunkityyppi, "metsäkaupunki". Suomen arkkitehtuurin historian leimallisin piirre, kansallisromantiikasta funktionalismiin ja edelleen nykyaikaan, on kansainvälisten vaikutteiden muuntaminen erityiseksi metsäkulttuurin tyyliksi.

The paper presents aspects of town and forest architecture. A feature of the Finnish building tradition is that forest is allowed to grow next to buildings. After the Second World War a new type of town was created in Finland, "the forest town". The most prominent feature of the history of Finnish architecture, from national romanticism to functionalism and up to the present day, is the modification of international ideals to a certain "forest culture" style.

Keywords: Forest, town, national romanticism, functionalism, forest culture
ODC 27+907.3

Author's address: Huvilakatu 10 A, SF-00150 Helsinki, Finland.

Kaupunki ja metsä

Avarassa peltonäkymässä seisova yksinäinen puu merkitsee paikan avaruuden rannattomuuteen, metsään raivattu niitty hahmottaa aukiotilan ja männikön vertikaalirytmiluo korkeuksiin kohoavan, ylevän tilan vaikutelman.

Nämä ovat arkkitehtonisia elämyksiä. Edesmennyt professori Aulis Blomstedt, jonka kirjoitusten perussisältönä useimmiten oli luonnon ja arkkitehtuurin dialogi, kirjoittaa metsän arkkitehtuurista artikkelissaan "Arkkitehtuurin kieli" (1955) seuraavaan tapaan: "Kävely esim. Punkaharjun tapaisessa luonnonmuodostelmassa on puhtaasti arkkitehtoninen elämys. Olemme korkealle perustasosta, vedenpinnasta. Näköpiiriämme rajoittaa

mäntyjen pilarimetsä, etäisyyksiä paaluttaen, samoin tekevät toistensa takana näkyvät saaret, joiden heijastuskuvat vedessä vielä alleviivaavat syvyysvaikutelmaa alaspäin. Ylöspäin meillä voi olla suunnilleen seuraava "Lagebeziehung der Körper": kapenevat puunrungot, havumassat toistensa yläpuolella, mahdollinen pääskysparvi, keveitä liikkuvia kesäpilviä ja välillä olevassa sinessä itse aurinko, joka tekee koko tämän näkymän silmillemme tajuttavaksi. Vieläpä pääskysten viserrys ja joku kaukainen huhuilu kaikui- neen rikastuttavat meidän riemuamme näistä kaikista monipuolisista avaruusvaikutelmista".

Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole puhua pitempään puiden ja metsämuodostelmien luomista arkkitehtonisista elämyksistä. En

myöskään puhu monien arkkitehtuurimuotojen, kuten gotiikan kasvistruktuureja muistuttavien rakenteiden aikaansaamista puusto- ja metsämielikuvista. Tai niistä klassisten arkkitehtuurijärjestelmien syntyperän rekonstruktioista, joissa tutut arkkitehtuuriaiheet on palautettu arkaaisiin puurakenteisiin ja kasvimuotoihin.

Moninaisten ympäristötyyppien ääripoleina, toistensa vastakohtina, ovat kaupunki ja metsä. Kaupunki on pelkistetyimmillään täysin ihmisen tekemää maisemaa, ”epäluontoa”, kun taas metsä on ”epä-kaupunkia”. Kaupunki- ja metsäkäsitteiden välittäjänä toimii ”puisto”, istutettu tai kesytetty metsä. Suomalaiselle rakentamiselle on luonteenomaista, että metsän sallitaan tulla suorastaan rakennuksiin kiinni, kun useimmissa läntisissä kulttuureissa luodaan aukea tila, puisto tai istutettu alue, suojaamaan ihmisen kultivoitua reviiriä.

Kaupunki ja metsä edustavat vastakkaisia geometrisia järjestelmiä, tunnetiloja ja maailmankuvia. Tämän polariteetin ominaispiirteitä havainnollistavat seuraavat adjektiiviparit:

Kaupunki	Metsä
– kulttuurinen	– luonnonmukainen
– valiomuotoinen	– monimuotoinen
– geometrinen	– topologinen
– klassinen	– romanttinen
– ihmisen tekemä	– orgaaninen
– universaalinen	– regionaalinen
– järjestys	– epäjärjestys
– metafysisinen	– panteistinen

Ympäristöpsykologisen tutkimuksen uranuurtaja, amerikkalainen antropologi Edward T. Hall on todennut mm. ranskalaisen ja amerikkalaisen tilankäytön geometrian erilaisuuden. Kun ranskalainen organisoii ympäristönsä valtakunnan tieverkosta ja koulujärjestelmästä henkilökohtaisen tilan käyttöön säteittäisesti, amerikkalaisen tiedostamaton tilankäyttö-geometria on suorakaiteinen verkko ja heijastuu yhtäläillä hänen kaikkeen tilalliseen toimintaansa. Hall arvelee, että useimpien mielestä näin erilaisilla asioilla ei kertakaikkiaan voi olla mitään tekemistä toistensa kanssa, mutta antropologina hän haluaa vakuuttaa, että ihmisen sekä aineellisen että henkisen tilan strukturointi tapahtuu yh-

denmukaisin periaattein, jotka heijastavat kyseiselle kulttuurille ominaista, pääosaltaan tiedostamatonta tilankäytön järjestelmää.

Hallin toteamusten pohjalta voitaisiin olettaa meillä suomalaisilla olevan tilankäyttömme perustana ”metsän geometrian”. Psykologingvisti Frode Strömnesin urauurtavat tutkimukset (mm. *New Physics of the Inner Worlds* ja *The Externalized Image*) antavatkin tukea tällaiselle olettamukselle. En tässä yhteydessä kuitenkaan ryhdy spekuloidaan enemmälti suomalaisen mielen salatulla geometrialla, niin kiintoisia mahdollisuuksia kuin se tarjoaisikin monien suomalaisten käyttäytymismallien tulkinnalle.

Tarkoitukseni on tuoda esiin eräitä suomalaisen metsäkulttuurin arkkitehtuurin ominaispiirteitä – metsän arkkitehtuuria. Maamme rakennustaiteen historian suoranaista pääjuonteena voi nimittäin nähdä eteläisemmissä ilmasto- ja kulttuuripiireissä kehittyneiden tyylipiirteiden muuntamisen metsäkulttuurin tyyliksi, monasti suoranaisesti puumateriaaliin toteutettuna. Alkuperäisinä kansanperinteen tuotteinakin pidettyjen rakennusten, kuten kansanrakentajien puukirkkojen, tyyllisen alkuperän on osoitettu (professori Lars Pettersson) olevan mannermaissa kivrakennustyyliä.

Kansallisromantiikka

Vuosisadan vaihteen taiteilijat ja arkkitehdit halusivat elvyttää suomalaisen perinteen ja palata melko sananmukaisesti metsään. Yrjö Blomstedt ja Viktor Sucksdorff tekivät 1894 Venäjän Karjalaan tunnetun tutkimusmatkansa (matkaan piti suunnitelmien mukaan osallistua myös Lars Sonckin), jonka julkilausuttuna tavoitteena oli ”omituisen suomalaisen rakennustaiteen” aineiden etsiminen. Innoitusta haettiin siis metsäkansan omasta rakennusperinteestä mannermaisten korkeakulttuurityyliin vastapainoksi.

Useat merkittävät taiteilijat vuosisadan vaihteessa muuttivat kaupunkiympäristöstä metsään. Ihanteena olivat kansallisromanttista mytologiaa ruokkivat jylhät erämaamaiset.

Tämän innostuksen tuotteena syntyivät kansallisromantiikan tunnetut erämaa-ateljeet, ensimmäisenä Gallen-Kallelan Ruove-

den ateljeasunto (1895), joka sijoituspaikansa kalliimuotoja ja itsepäistä voimaansa uhoavia männynrunkoja myöten vaikuttaa suoraan Kalevalan kuvien mestarin siveltimestä lähteneeltä. Voittoisa arkkitehtikolmikko Armas Lindgren, Herman Gesellius ja Eliel Saarinen puolestaan rakensivat ateljeasuntonsa (1901–1903) Hvitträsk-järven rannalle, josta löytyi kyllin kalevalainen maisemaihanne säädyllisellä etäisyydellä pääkaupungista.

Myös heidän suunnittelemiensa kaupunkirakennusten julkisivuja ja sisätiloja koristivat moninaiset suomalaisen metsän eläimet, kasvi-ornamentit ja taruelennot. Kasarmintorin kulmalla sijaitsevan ”Lääkärientalon” julkisvissa kulmatornin kannattelutehtävä on klassisten atlaksien ja karyatidien sijasta annettu – sammakolle.

Mutta taiteen maailmassa innoituksen lähteiden ja tyyliaiheiden huomaamaton kulku on monasti yllättävää. Samalla kun kansallinen romantiikkamme hakeutui suomalaisuuden oletetuille alkulähteille, tyyliuuntauksessa heijastuvat häpeilemättömästi kansainväliset virtaukset Skotlantia ja Amerikan Keski-Lännän arkkitehtuuria myöten. Luovan taiteentekemisen riippumattomuutta ulkoisista ympäristötekijöistä kuvastaa hyvin se, että Eliel Saarinen loi *Chicago Tribune Tower* -ehdotuksensa, josta tuli 1920- ja -30-lukujen amerikkalaisen pilvenpiirtäjän prototyyppi, Hvitträskin metsissä. Joitakin vuosia myöhemmin Gallen-Kallela puolestaan aloitti Suur-Kalevalan kuvitustyönsä – Chicagossa. ”Vasta Chicagon erämaassa isäni mielikuvitus puhkesi kukkaansa”, kirjoitti taiteilijan tytär.

Kuva 1. Alvar Aalto: Villa Mairea, Noormarkku, 1938–39. Eurooppalaisen urbaanin funktionalismin innoittamien rakennustensa jälkeen Aalto siirtyi suomalaisen metsän ja perinteen aihepiiriin. Villa Mairea on aikansa kansainvälisten arkkitehtuuriteemojen ja suomalaisen talonpoikaisperinteeseen viittaavien aiheiden yhdistelmä. Rakennuksessa on monin tavoin käytetty puumateriaalia ja arkkitehtonista metsämetaforaa.

Fig. 1. Alvar Aalto: Villa Mairea, Noormarkku, 1938–39. After buildings inspired by European urban functionalism, Aalto moved to themes inspired by Finnish forest and tradition. Villa Mairea is a combination of international architectural themes and Finnish peasant traditions. Wooden materials and architectural forest metaphors have been abundantly used in the building.

1920-luvun pohjoismainen klassismi merkitsi niinkään Välimeren alueen anonyymien, klassisen rakennusperinteen tuomista uudelle vuosisadalle, metsän kontekstiin ja usein puumateriaaliin.

Alvar Aalto

Puhdasoppisen alkuinnostuksensa jälkeen myös suomalainen funkkis alkoi ”metsäläisyyttä” – valiomuotoisen valkoisuuden vasta-

Ezra Stoller/Suomen rakennustalteen museo

Kuva 2. Alvar Aalto: Suomen paviljonki New Yorkin maailmannäyttelyssä, 1939. Paviljongin tila on metsän vapaamuotoisen ja monirytmiä tilan vastine arkkitehtuurissa. Yksityiskohdissaan se on eräänlainen suomalaisen puunkäytön sinfonia.

Fig. 2. Alvar Aalto: Finland's pavillion in the New York World Fair in 1939. The space of the pavillion is the architectural counterpart of the free and multiple rhythmical space of the forest. With its details, it is a kind of symphony in the use of wood.

kohtaksi tuli kotoisen puun käyttö ja rakennukset sijoittuivat vapaarytmisesti metsän lomaan. Aallon sotaa edeltäneen ajan finaali, Suomen paviljonki New Yorkin maailmannäyttelyssä edustaa eräänlaista epätektonista, vapaamuotoista ja polyrytmistä metsän tilaa.

Alvar Aallon työn keskeisenä sisältönä oli modernin arkkitehtuurin kansainvälisten ja urbaanien periaatteiden ”suomettaminen”. Hän sovitti rakennustensa muotokielen, tekstuurin ja rakeisuuden suomalaisen metsätyypin struktuureihin – puhuttelevimmillaan Villa Maireassa. Villa Maireassa on kollasinaisesti yhdistetty kansainvälisen modernismin ja suomalaisen talonpoikaisperinteen mielikuvia ja suoranaisesti käytetty metsä-metaforaa mm. sisätilan vapaasti rytmitehtyissä pilareissa ja pääportaana nuoreen tiheään metsään viittaavissa saloissa. Mutta hän myös siirsi teräspuutihuonekalujen uloke- ja jousitusperiaatteet kotoiseen puumateriaaliin ja antoi puutaivutuksilla luonnonmuotojen vaivattomuuden ja itsestäänselvyuden.

Kiinnostava psykologinen seikka on Aallon kääntyminen myöhäisillään takaisin eteläisempiin ja urbaanimpiin vaikutelmiin.

Alvar Aallon Sunilan selluloosatehtaan asuntoalue ja Hilding Ekelundin olympiakylä Käpylässä ovat harvinaisia esimerkkejä metsäympäristöön sovitetuista Siedlungista. Kummassakin funktionalismin Siedlungihanteen tiukka geometria ja tarkkaan määritellyt ulkotilat ovat löystyneet rakennusten soluttautuessa maaston ja metsän muotoihin.

Sodanjälkeisen, maailmanmaineeseen kohonneen, suomalaisen arkkitehtuurin tehtäväksi tuli silloisen kansainvälisen tyylin periaatteiden soveltaminen suomalaisiin materiaaleihin ja talonpoikaista perinnettämme heijastavaan, urbaaneihin eteläisiin esikuviinsa nähden pehmenettyyn, muotokieleen.

Metsän arkkitehtuuri

Sodanjälkeinen kaupunkirakentamisemme loi suorastaan uuden kaupunkityypin, ”metsäkaupungin”, jonka paradoksaalisena tavoitteena oli toisilleen vastakkaisten käsitteiden ja ympäristötyyppien, kaupungin ja met-

sän, yhdistäminen. Parhaiten tämä onnistui Tapiolassa, jossa ”metsä” usein muuntuikin välittäväksi, puolirakennetuksi tai puolittain ihmistentekemäksi puistoksi. Useimmiten seurauksena kuitenkin oli epä-kaupunkia, jolta puuttui kaupungin keskeinen aines, määrittely katu- ja ulkotila.

Metsäkaupungin vastareaktion kehittyi 1960-luvun jälkipuoliskolla urbaania järjestystä ja täsmällisempää tilamuodostusta tavoitteleva kaupunki-ihanne, joka sai ruutu-kaavakaupungin, kompaktikaupungin ja struktuurikaupungin määreitä. Eteläisten esikuvien rinnalla elvytettiin myös perisuomalaisista, tiukkaan ruutukaavaverkkoon perustuvaa puutalokaupunkiperinnettä, joka sai onnistuneita toteutuksia eräissä pientalo-alueissa.

1900-luvun jälkipuoliskolla on Reima Pietilä määrätietoisesti kehitellyt suomalaisen metsätyypin arkkitehtuuria. Näyttelyissään, artikkeleissaan ja luennoissaan hän on eritellyt suomalaisen maiseman morfologiaa ja kehitellyt sen pohjalta regionaalisesti paikkaansa sitoutuvan arkkitehtuurin tematiikkaa. Kun kansallisromantiikan suomalaisuusihanteiden lähtökohta oli kansanperinteessä, on Pietilän kiinnostuksen kohteena ollut maisema. Arkkitehtien salaisten ihanteiden ilmaisuun tulee paljastavasti esiin piirustuksissa ja suomalaiset arkkitehdit useimmiten esittävätkin rakennuksensa eteläisen amorfisen vihreyden ympäröiminä. Pietilöiden piirustuksissa sen sijaan esiintyy usein havupuita ja suomalaista sekametsää. Heidän arkkitehtuurinsa onkin mielestäni karakteristiikaltaan havumetsätyypin arkkitehtuuria.

Esittämäni urbaani–metsänomainen -käsitteparin suhteen Pietilöiden suunnitelma tasavallan presidentin virka-asunnoksi on ongelmallinen.

Rakennus maastoutuu ja kätkeytyy maisemaan korsun tapaan ja tulkitsee maiseman ja metsän morfologiaa arkkitehtuurin kielelle. Presidentti-instituutio on kuitenkin niin vahvasti kiinnittynyt kansainvälisen politiikan ja diplomatian ilmapiiriin, ettei ulkopoliittikamme johtajan verhoaminen yksipuolisesti suomalaisuuden tai suomalaisen maiseman teemoihin vaikuta tehtävän olemuksen oikealta tulkinnalta. Yhtä vähän haluamme hyväksyä esimerkiksi Irakin suurlähetystörakennuksen yksipuolista ja siten tungettelevaa ”islamilaaisuutta”.

60-luvulta lähtien Suomen arkkitehtuurissa ovat hallinneet urbaanin arkkitehtuurin ihanteet, mutta viime vuosina näiden rinnalle on jälleen tullut meille ominainen monimuotoisempi, epärationaalisempi ja romanttisempi metsän arkkitehtuuri. Tätä mm. Oulun koulukunnan edustamaa suuntausta on voimistanut kaikkialla esiin noussut vaatimus regionaalista, paikalliseen kulttuuriperinteeseen sidotusta, arkkitehtuurista.

Suomalaisen taiteen parhaat saavutukset ovat yleensä aina kytkeytyneet talonpoikaiseen taustaamme ja ilmentäneet sille ominaista ylevän köyhyyden estetiikkaa. Arveli-

sin, että kansainvälistyvässä Yltäkyläisyyden Yhteiskunnassa tällä asketismilla tulee jälleen olemaan sekä esteettinen että eettinen sanottavansa.

Mutta aito taide syntyy sisäisellä välttämättömyydellä kulttuurikontekstistaan, ei yhteiskunnallisista ja rationaalisesti pääteltyistä ohjelmista. Tämän päivän vaatimukset uudesta, aidosta suomalaisesta arkkitehtuurista johtavat provinsialismiin, kitschiin ja sentimentaalisuuteen elleivät ne kasva aidosti sielumme uurretusta suomalaisesta talonpojasta ja metsän mielikuvista.

Kuva 3. Aulis Blomstedt: Menninkäisentie asuintaloryhmä, Tapiola, 1954. Tapiola on 1950-luvulla kehittyneen suomalaisen metsäkaupunkityypin paras saavutus. Tapiolan tilamuodostuksessa metsän tila ja kaupungin katutila punoutuvat toisiinsa.

Fig. 3. Aulis Blomstedt: Apartment houses of Menninkäisentie in Tapiola, 1954. Tapiola is the best Finnish application of the "garden city" model. Developed in the 1950's, forest space and urban street space are interwoven in Tapiola's space formation.

Asko Salokorpi/Suomen rakennustalteen museo

Mikko Tainio/Suomen rakennustalteen museo

Kuva 4. Reima Pietilä: Suvikumpun asuintaloryhmä, Tapiola, 1967–69. Kilpailuehdotuksen julkisivupiirros.

Reima Pietilän arkkitehtuurin lähtökohtana on usein suomalaisen maiseman muodosto. Suvikumpun asuintalon volyyymi ja julkisivut on jaoteltu metsän mittakaavaan.

Fig. 4. Reima Pietilä: Apartment buildings of Suvikumpu in Tapiola, 1967–69. Proposal in a competition, exterior drawing.

Forms of Finnish landscape are often the starting point of Reima Pietilä's architecture. The volume and exteriors of apartment house in Suvikumpu are divided according to the scale of a forest.

Summary

The architecture of the forest

Town and forest are two opposites on a continuum of environmental types. The town is a wholly man-made landscape. The mediator of the concepts of town and forest is the park, the planted or tamed forest. It is a feature of the Finnish building tradition that the forest is allowed to grow adjacent to buildings. In other western cultures an open space, a park or a planted area is created to protect the cultured domain of man.

Town and forest represent different geometrical arrangements, different emotional moods and world views. The town is cultural, geometrical, universal, while the forest is natural, topological, regional, to name some opposite characteristics. According to the American anthropologist, the pioneer of environmental psychology, E.T.Hall, the structuring of man's material and spiritual

space takes place in accordance with unified principles, which reflect the unconscious geometry of utilization of space peculiar to the culture in question. We could suppose, perhaps, that Finns utilize space on the basis of "the geometry of forest". The main feature of architectural history in Finland is the modification of the stylistic features, developed in more southern climates and cultural circles, into the style of forest culture, in many cases actually executed in wood material.

At the turn of the century, many significant artists left the urban environment and moved to the forests. Their ideal was the magnificent wilderness scenery which inspired the mythology of national romanticism. This enthusiasm produced a number of well-known studios in the wilds.

The central motive of Alvar Aalto's work was a regionalistic adaptation of the international and urban principles of modern architecture. He adapted the form vocabulary, texture and grain of his buildings to the

characteristic patterns of Finnish forest types.

After the war Finnish planning produced an entirely new type of town, "the forest town", which paradoxically aimed to unite the opposite environmental images of forest and town. The most successful new forest town was Tapiola Garden City, where the forest was modified to a mediating, semi-built and semi-man-made "park". In most cases, however, the result was a kind of anti-town, which lacked the very basic element of town, a clearly determined street space.

During the last three decades Reima Pietilä has determinedly developed an architecture of the Finnish forest.

He has analyzed the morphology of Finnish landscapes and developed motifs of architecture, regionally anchored to its place. Prevailing urban and universal ideals in Finnish architecture have recently been challenged by more romantic and regionalistic tendencies.

Authentic art has its origin, by inner necessity, in its cultural context, not in rationally defined programmes. The challenge for new Finnish architecture is to reflect and revitalize the peasant and forest images engraved in the Finnish soul.